

УДК 930.1:[316.344.24:334.722(477.83-25)]

ЛЬВІВСЬКІ ПІДПРИЄМЦІ ЗА ДАНИМИ ПЕРЕПISУ 1931 РОКУ: ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ЕТНОКОНФЕСІЙНА СТРУКТУРА, ГАЛУЗЬ ЗАЙНЯТОСТІ

Олег ДУДЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та архівознавства
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Соціальна історія міста Львова у міжвоєнний період перебуває в центрі уваги української та польської історіографії. Попри те у ній залишаються малодосліджені аспекти, одним з яких є верства львівських підприємців. У цій статті автор, опираючись на дані перепису 1931 р., опубліковані матеріали та архівні документи, аналізує чисельність, етноконфесійну структуру та сферу зайнятості львівських підприємців. Абсолютна більшість львівських підприємців володіла середніми та дрібними виробничими закладами у харчовій, поліграфічній, мінеральній, деревообробній галузях промисловості. Великі львівські підприємці здебільшого були зосереджені у харчовій промисловості. З етноконфесійного погляду переважали буржуа польської та єврейської національності, українці та представники інших національностей склали незначний відсоток львівських підприємців.

Ключові слова: Львів, підприємці, структура зайнятості, промисловість.

Підприємництво – важливий елемент вільної ринкової економіки, що виникло і поширилось в умовах становлення індустріального суспільства. У центрі підприємницької діяльності перебуває особа підприємця. Поняття “підприємець” запроваджене у науковий вжиток на початку XVIII ст. економістом Річардом Кантілйоном і з того часу означає людину, пов’язану із заснуванням нового підприємства або розробкою нової ідеї, нової продукції чи нового типу послуг; людину, здатну йти на ризик¹. Сучасні розвинуті індустріальні суспільства завдячують своїми економічними досягненнями сміливості та ініціативності перших підприємців.

Львівське підприємництво сягає своїми коріннями ще у цехову організацію виробництва. На думку професора Ярослава Кіся, у місті вже наприкінці XVI – першій половині XVII ст. виникли передумови появи мануфактур, проте вони не пішли шляхом нового економічного розвитку. Як вважає науковець, причиною цього були: економічне та політичне панування шляхти, її втручання в економіку

¹ Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Москва, 1992. С. 44.

та управління містом, слабкість міщанства та королівської влади². Ці фактори негативно вплинули на становище всіх міст Речі Посполитої, а у випадку Львова ситуація погіршили війни та облоги другої половини XVII – XVIII ст.

Прогресивні паростки в економічному житті міста отримали більш сприятливі умови для розвитку після включення Галичини до складу Габсбурзької імперії. Австрійська влада провела важливі зміни у соціально-економічному та політичному житті новоприєднаних провінцій. Сильна центральна влада припинила втручання шляхти у міські справи, було обмежено вплив цехів, полегшено до них вступ ремісників, ліквідовано регламентацію щодо виготовлення продукції, кількості учнів та підмайстрів³. Ці та інші заходи австрійського уряду прискорили розвиток львівського підприємництва і вже в середині XIX ст., за даними Я. Кіся, у Львові діяло 44 мануфактури (разом з друкарнями), на яких працювало близько 1 000 робітників⁴. Відомими підприємцями в місті у цей період були Лейба Бачелес, Роберт Домс, Франц Шуман та інші.

У другій половині XIX – поч. XX ст. львівська промисловість розвивалася швидше, з'явилися нові підприємства. Станом на 1910 р. у місті діяли 4 353 підприємства, на яких працювали 28 354 особи⁵. Більшість цих виробничих закладів були ремісничими майстернями або невеликими фабриками. Якщо звернути увагу на галузевий поділ, то 33 % цих підприємств спеціалізувались на виробництві одягу; 15 % займалися шинкарством; 13 % працювали у сфері харчової промисловості; 8,7 % – у металообробці; 6,2 % – деревообробці; 10,7 % – будівництві⁶. Відомими львівськими підприємцями цього періоду були Юзеф-Адам Бачевський – у лікєро-горілчаному виробництві, Іван Левинський – у будівництві, Ян Гефлінгер та Людвіг Залєвський – у кондитерській промисловості.

Перша світова, а згодом українсько-польська 1918–1919 рр. та радянсько-польська 1920–1921 рр. війни принесли західноукраїнським землям значні демографічні та матеріальні втрати і зміни в їхньому геополітичному становищі. Галичина та Західна Волинь опинилися в складі відновленої Польської держави. Відтоді всі соціально-економічні та політичні процеси у цій країні мали прямий вплив на ці західноукраїнські регіони. А економічна кон'юнктура у Другій Речі Посполитій характеризувалася частими кризами, які завдавали великих втрат підприємцям. За підрахунками польських дослідників Збігнева Ландау та Єжи Томашевського, впродовж 21 року існування міжвоєнної Польської держави

² Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму / Ярослав Кісь. Львів, 1968. С. 162.

³ Saryusz-Zaleski W. Dzieje przemysłu w b. Galicji w latach 1804–1929 / W. Saryusz-Zaleski. Kraków, 1930. S. 5.

⁴ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму... С. 181.

⁵ Історія Львова. У 3-х томах / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій... Т. 2. С. 205.

⁶ Там само.

8 років припало на важкі економічні кризи (1924–1925 рр., 1930–1935 рр.), тоді як 13 років видались більш-менш сприятливими для економічної діяльності⁷.

Попри всі негаразди львівське підприємництво у 1920-х – 1930-х рр. активно розвивалося і відіграло важливу роль у наповненні міського бюджету. За підрахунками польського дослідника Анджея Бонусяка, питома вага прибутків у міському бюджеті тільки від комунальних підприємств впродовж 1920-х – 1930-х рр. зросла з 10 % звичайних доходів до понад 25 % міських надходжень⁸. Місто мало частку у державних податках, які платили підприємства, і прибутки у міський бюджет від цієї частки постійно зростали: від 4 % у 1926–1929 рр. до 1/5 всіх звичайних прибутків міста у 1938–1939 рр. Також варто зауважити, що міський бюджет отримував 22 % від додатку до державного податку від продажів та 22 % від додатку з оплат за промислові посвідчення⁹. Приватні підприємства відігравали також важливу соціальну роль – зменшували соціальну напругу в місті, надаючи роботу безробітним.

Львівські підприємці не обмежувалися соціально-економічним життям міста та його околиць, а впливали на соціально-економічне та політичне життя у всьому регіоні через участь в Торгово-промисловій палаті, об'єднаннях підприємців та політичних партіях і громадських організаціях.

Попри важливу роль, яку відігравали львівські підприємці у житті міста та краю, у вітчизняній історіографії немає праць присвячених цій верстві як певній соціальній групі. У наявних синтетичних роботах з історії Львова аналізуються загальні тенденції економічного життя міста, розвиток окремих галузей промисловості, становище робітництва, натомість лише ситуативно згадується діяльність окремих підприємців¹⁰. В останнє десятиліття з'явилася низка досліджень присвячених окремим підприємцям чи цілим підприємницьким династіям¹¹. Незважаючи на важливе пізнавальне значення цих робіт, вони не дають можливості скласти уявлення про всю підприємницьку верству Львова у досліджуваний період.

⁷ Landau Z., Tomaszewski J. Trudna niepodległość: Rozważania o gospodarce Polski 1918–1939 / Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski. Warszawa, 1978. S. 62

⁸ Bonusiak A. Lwów w latach 1918–1939: Ludność – Przestrzeń – Samorząd. Rzeszów, 2000. S. 114.

⁹ Ibid.

¹⁰ Нариси історії Львова / Б. Дудикевич, М. Івасюта, Г. Ковальчак, І. Крип'якевич (відп. ред.) [та ін.]. Львів, 1956; Зайцев О., Макарчук С. Населення міста / О. Зайцев, С. Макарчук // Історія Львова: в 3 т. / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів, 2007. Т. 3; Bonusiak A. Lwów w latach 1918–1939: Ludność – Przestrzeń – Samorząd / A. Bonusiak. Rzeszów, 2000.

¹¹ Нога О. Іван Левинський: художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч / Олесь Нога. Львів, 1993; Драк М. Фірма Бачевських у Львові і розвиток лікєро-горілчаного промисловості в Галичині (1782–1939) / Микола Драк. Львів, 2004; Коцюбанська О. Клементина Авдикович-Глинська – видатна постать кондитерської промисловості України 20-х років ХХ ст. / Ольга Коцюбанська // Українознавство. № 1. 2010. С. 44–48; Іван Тиктор: талан і талант / Оксана Думанська та ін. Львів, 2007.

У цій статті зроблено спробу на основі даних перепису 1931 р. та архівних матеріалів охарактеризувати львівських підприємців-промисловців як певну соціальну верству у 1930-х рр.

Дослідження ґрунтується на відомостях проведеного 9 грудня 1931 р. перепису, в якому зафіксовано не лише етнічну та конфесійну приналежність населення, але й характер виконуваної ним праці (розумова, фізична), а також ставлення власників засобів виробництва до використання найманої робочої сили (використовували чи не використовували). Ці зафіксовані характеристики населення дають нам можливість, окрім традиційних для міжвоєнних польських переписів соціальних категорій – власники, розумові працівники, робітники та особи з невизначеним суспільним статусом, – виділити серед львівських міщан такі соціальні групи як буржуазія, дрібноміщанство, землевласники.

Важливо також те, що зібрана під час проведення цього перепису інформація про населення Львова опрацьована й опублікована окремим томом, на відміну від перепису 1921 р., коли такі дані для міста були об'єднані із загальноновоеводськими показниками, що ускладнило їхнє опрацювання¹².

Матеріали про окремих підприємців, їхній майновий стан, підприємницьку діяльність почерпнуто з фондів Державного архіву Львівської області.

Основними критеріями, за якими виділено підприємців-промисловців з матеріалів перепису 1931 р. є: приналежність до статистичної рубрики “гирництво і промисловість”, володіння підприємствами I–VII категорії, використання найманої праці. Згідно з засадами міжвоєнної польської статистики I–III категорія – це великі підприємства; IV–V категорія – середні, а VI–VII – дрібні підприємства та великі ремісничі майстерні¹³. Польська статистика цього періоду виділяла і заклади VIII категорії, але вони відповідали невеликим ремісничим майстерням, власники яких самостійно працювали, і не були зобов'язані викупляти промислове посвідчення¹⁴. Тому їх ми не включаємо до підприємницької верстви (буржуазії), а відносимо до дрібноміщанства.

На жаль, у переписі дрібні і середні підприємства об'єднані в одну групу, тому нам не вдається розділити їхніх власників. Негативним є також те, що галузевий розподіл львівських підприємців охоплює лише частину з них: для великих підприємців з 11 осіб галузеву приналежність зазначено лише для 4 (36 %), а для 596 підприємців власників середніх та дрібних підприємств галузевий поділ подано для 246 (41 %) ¹⁵. Такий стан даних утруднює детальний аналіз галузевої структури львівських підприємців, проте дозволяє скласти хоча б загальне уявлення про їхню зайнятість.

¹² Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwów. Warszawa, 1937. Z. 58.

¹³ Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. ... Z. 58. S. XV.

¹⁴ Ibid. S. XV.

¹⁵ Тут і далі підраховано за: Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Z. 58. S. 97–114.

Слід зауважити, що у міжвоєнній польській статистиці було прийнято подавати дані про фах та соціальний статус населення у комбінації з його конфесійною, а не національною приналежністю. Це, зокрема, стосується і матеріалів перепису 1931 р. Правда, враховуючи реальну ситуацію в Галичині 1930-х рр., як правило, її мешканці римо-католицької конфесії відносилися до поляків, греко-католицької – до українців, юдейської – до євреїв.

Таблиця 1.

Чисельність, етноконфесійна приналежність та градація самодіяльних львівських підприємств згідно величини промислових закладів за даними перепису 1931 р.

Підприємці	Етноконфесійна приналежність									
	Римо-католики	%	Греко-католики	%	юдеї	%	Інші конфесії	%	Загальна кількість	%
Власники підприємств I–III категорій	3	27,3	3	27,3	5	45,4	0	0	11	100
Власники підприємств IV–VII категорій	272	45,6	31	5,2	270	45,3	23	3,9	596	100
Разом	275	45,3	34	5,6	275	45,3	23	3,8	607	100

Примітка. Підраховано за: Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwów. Warszawa, 1937. Z. 58. S. 97–114.

Таблиця 2.

Чисельність, етноконфесійна приналежність та градація самодіяльних львівських підприємців із сім'ями згідно величини промислових закладів за даними перепису 1931 р.

Підприємці	Етноконфесійна приналежність								Загальна кількість	%
	Римо-католики	%	Греко-католики	%	юдеї	%	Інші конфесії	%		
Власники підприємств I–III категорій	8	36,4	5	22,7	9	40,9	0	0	22	100
Власники підприємств IV–VII категорій	733	45,2	66	4,1	779	48	44	2,7	1622	100
Разом	741	45,1	71	4,3	788	47,9	44	2,7	1644	100

Примітка. Підраховано за: Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9. XII. 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwów. Warszawa, 1937. Z. 58. S. 97–114.

Перепис 1931 р. зафіксував у Львові 607 підприємців виробників, котрі разом із сім'ями нараховували 1644 особи. Понад 98 % відсотків з них були власниками середніх та дрібних фабрик, і лише близько 2 % володіли великими підприємствами. Такий розподіл між власниками щодо величини підприємств зумовлений пануванням у місті та краї дрібнотоварного виробництва.

Власниками великих підприємств було 11 осіб, а з сім'ями вони склали 22 особи. Серед них були представники трьох провідних етноконфесійних груп краю: римо-католики – поляки, греко-католики – українці та юдеї – євреї. Як ми зазначали вище, з 11 великих підприємців галузеву приналежність у переписі 1931 р. зазначено лише для чотирьох осіб. Всі четверо були “мойсеєвого віросповідання” і володіли млинами, тобто працювали у харчовій промисловості.

Млинарство у Львові розвивалося з перших десятиліть існування міста. Вже у найдавнішій збереженій міській книзі за 1382–1387 рр. згадуються імена трьох

мельників¹⁶. У наступні століття млинарство у місті продовжувало розвиватися, оскільки із збільшенням населення зростав попит на хлібобулочні вироби та послуги мельників. За підрахунками Я. Кіся, у XVII ст. на передмістях Львова та міських селах було 30–32 млини, які здебільшого належали міському управлінню. Міська влада здавала ці млини в оренду мельникам, що приносило місту значні прибутки, зокрема у 1635 р. воно отримало понад 1 200 злотих щорічного прибутку¹⁷.

Соціально-економічний занепад міста у XVIII ст. відбився і на млинарстві, наприкінці того століття у Львові та його передмістях діяло лише 12 млинів, проте вже у першій половині XIX ст. із зростанням населення збільшився попит на послуги мельників і в 1835 р. губернська рада писала, що місто щорічно потребує понад 200 тис. центнерів борошна, а діючий 41 млин у місті та його околицях не задовольняє потреби міщан¹⁸. У 1839 р. підприємець Вільгельм Гомоляч отримав дозвіл на побудову парового млина, який споруджено через два роки¹⁹.

Млинарство стало тією галуззю у місті, яка однією з перших перейшла на парові двигуни і де був зайнятий значний відсоток робітників. У 1861 р. збудовано великий паровий млин “Том і син”, який щорічно переробляв 36 тис. тон зерна і був одним з найбільших в Австро-Угорщині²⁰. Він продовжував свою роботу аж до Другої світової війни доки після приходу радянської влади на його території не збудували мехсклозавод. Загалом, у Львові у міжвоєнний період діяло чотири великих млини, в яких на 1 січня 1940 р. було зайнято 332 робітники²¹.

Ще однією провідною галуззю харчової промисловості у Львові була горілчана. Відомим підприємцем і організатором цієї промисловості у місті був Стефан Бачевський, виходець із знаного в Галичині та за її межами підприємницького роду. У 1920 р. батько Стефана – Леопольд Бачевський передав йому свою частку в управлінні фабрикою “Ю. А. Бачевський. Рафінерія спирту, фабрика розолісів*, горілок та рому”²². С. Бачевський разом з дядьком Генриком, а після смерті останнього в 1930 р. – з двоюрідним братом Адамом, керував фабрикою до 1939 р.²³ Як добрий підприємець, Стефан був членом Торгово-промислової палати, обирався депутатом міської ради, а також почесним

¹⁶ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму... С. 162.

¹⁷ Там само. С. 164–165.

¹⁸ Там само. С. 175.

¹⁹ Там само. С. 176.

²⁰ Історія Львова. У 3-х томах / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Т. 2. С. 200.

²¹ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. М. Брик. Київ, 1986. С. 217.

*Солодка горілка.

²² Драк М. Фірма Бачевських у Львові... С. 22.

²³ Там само.

консулом Австрії²⁴. Маєток С. Бачевського оцінювався у 500 тис. злотих²⁵. З початком Другої світової війни фабрика Бачевських на Знесінні була зруйнована, а з приходом радянської влади Стефана і Адама заарештували та розстріляли у 1940 р. разом з іншими в'язнями²⁶.

У львівській харчовій промисловості вагоме місце посідала кондитерська галузь. Першим кондитером-підприємцем у Львові був швейцарець Домінік Андреолі, котрий 1803 р. відкрив першу львівську цукерню²⁷. Надалі кондитерська промисловість у Львові продовжувала розвиватись, відомими підприємцями у цій сфері були Леопольд Ротлендер, Маурисій Брандштадтер, Людвіг Залевський. З 1922 р. розпочала свою роботу одна з перших і найбільших українських кондитерських фабрик “Фортуна” (згодом “Фортуна Нова”) Климентини Авдикович. Попри складні соціально-економічні та політичні обставини, власниці вдалось розвинути підприємство до великої фабрики. На час націоналізації цього підприємства радянською владою у 1939 р. на ньому працювало 110 осіб²⁸.

Відомим підприємцем у цій сфері був Тадеуш Гефлінгер. Його батько Ян Гефлінгер викупив цукерню Монне і перетворив її у фабрику шоколаду, цукрів і печива²⁹. Т. Гефлінгер розширив виробництво і відкрив низку крамничок, де продавалась його продукція. На початку 1930-х рр. він володів статком у приблизно 500 тис. злотих і був членом Торгово-промислової палати та депутатом міської ради³⁰.

Серед великих львівських підприємців варто згадати родину Рукерів. Ян Рукер народився у Львові 1867 р., у 1884 р. закінчив гімназію, а 1888 р. – Львівський університет, здобувши докторат з хімії та ступінь магістра в галузі фармації³¹. Від 1888 р. керував аптекою “Під срібним орлом” та заснованою 1874 р. фабрикою консерв. У 1902 р. він продав аптеку і планомірно розширяв виробництво саме на останній³². Попри підприємницьку діяльність, Рукер брав активну участь у громадсько-політичному та економічному житті міста. Протягом 1897–1927 рр. Я. Рукер був депутатом міської ради, у 1897–1935 рр.

²⁴ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 1 (Львівське воєводське управління), оп. 3, спр. 1093, арк. 10.

²⁵ Там само.

²⁶ Драк М. Фірма Бачевських у Львові... С. 25.

²⁷ Домінік Андреолі // Режим доступу: http://www.litopys.lviv.ua/katalog/lviv/andreolli_dominik.html [09. 09. 2012].

²⁸ Чорновол І. 100 видатних львів'ян / Ігор Чорновол. Львів, 2012. С. 15.

²⁹ Швагуляк-Шостак О. Солодке минуле/ Ольга Швагуляк-Шостак // Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2007/10/24-sladkoe-proshloe.html?lang=ua> [11. 08. 2012].

³⁰ ДАЛО, ф. 1, оп. 3, спр. 1093, арк. 17.

³¹ Там само, ф. 1, оп. 3, спр. 1385, арк. 36.

³² Там само.

радником Торгово-промислової палати, а в 1924–1930 рр. – її віцепрезидентом. Він виступав одним з ініціаторів та організаторів Торгів Східних у Львові, а також різних інституцій та товариств³³.

Співвласником фабрики консерв був син Яна Рукера – Ян Єжи Рукер. Він отримав правничу освіту, був членом та віцепрезидентом Торгово-промислової палати у Львові. Його статки на початок 1930-х рр. оцінювалися у 100 тис. злотих³⁴.

Таблиця 3.

Галузева зайнятість та етноконфесійна приналежність дрібних та середніх львівських підприємців за переписом 1931 р.

Галузь промисловості	Етноконфесійна приналежність підприємців									
	Римокатолики	%	Грекокатолики	%	юдеї	%	Інші віросповідання	%	Разом	%
Мінеральна	16	32,6	0	0	32	65,3	1	2,0	49	100
Деревообробна (столярство і виробі меблів)	21	61,8	5	14,7	8	23,5	0	0	34	100
Паперова	1	5,9	0	0	16	94,1	0	0	17	100
Шкірообробна	7	87,5	0	0	1	12,5	0		8	100
Харчова (млини, пекарні)	37	46,8	4	5,1	38	48,1	0	0	79	100
Поліграфічна	26	51	0	0	21	41,2	4	7,8	51	100
Не зазначено галузі	3	37,5	0	0	5	62,5	0	0	8	100
Разом	111	45,1	9	3,7	121	49,2	5	2,0	246	100

Примітка. Підраховано за: Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwów. Warszawa, 1937. Z. 58. S. 97–114.

³³ ДАЛО, ф. 1, оп. 3, спр. 1385, арк. 36.

³⁴ Там само, ф. 1, оп. 3, спр. 1093, арк. 20.

Як ми вже згадували вище, із зафіксованих переписом 1931 р. 596 осіб – власників середніх та дрібних підприємств, галузевий поділ подано лише для 246 (41 %). Із цих 246 підприємців 79 (32,1 %) були зайняті у харчовій промисловості, 51 (21 %) – у поліграфічній, 49 (20 %) – у мінеральній, 34 (13,8 %) – у деревообробній, 17 (7 %) – у паперовій, 8 (3,2 %) – у шкірообробній та для 8 (3,2 %) галузь не зазначена.

Попри те, що наведена галузева структура підприємців не охоплює всіх зафіксованих переписом 1931 р. дрібних та середніх власників засобів виробництва у промисловості, допускаємо, що вона в загальних рисах характерна для всієї підприємницької верстви Львова.

Найчисельніша верства львівських підприємців (понад третину) була зайнята у харчовій промисловості. Харчові ремесла відігравали у Львові важливу роль з перших століть його існування, так вже на початку XV ст. існував цех пекарів, а з 1425 р. цехи різників та медоварів, пивоварів і солодовників³⁵. Цехи пекарів та різників не встигали задовольняти потреби населення міста, яке швидко зростало, значною мірою через штучні цехові обмеження. Впродовж XV–XVI ст. кількість майстрів в обох цехах зберігалася в межах 20-ти осіб³⁶. Лише 1620 р. для різників, та 1637 р. для пекарів, кількість майстрів за дозволом міської влади збільшено до 40 осіб³⁷.

У XVIII ст. харчові ремесла продовжували розвиватися, а скасування цехових обмежень у XIX ст. надало їм нового імпульсу. Серед зафіксованих переписом 1931 р. 79 підприємців у харчовій промисловості Львова – 10 були власниками млинів, 43 – власниками пекарень та 26 – власниками боєнь.

Більше половини (понад 54 %) підприємців харчової промисловості були власниками пекарень. Забезпечення населення міста хлібобулочними виробами було одним з важливих завдань міської влади. За даними Промислового відділу Львівського воєводського управління у м. Львові впродовж 1921–1939 рр. налічувалось 115 власників пекарень (на жаль, не вказано точний рік)³⁸. З них 7 (6,1 %) мали механізовані пекарні, 1 (0,8 %) пекарню з печами, 8 (6,9 %) механізовані пекарні з печами, 43 (37,4 %) пекарні в пристосованих приміщеннях, але не могли їх механізувати через нестачу коштів, 50 пекарів (43,4 %) володіли не механізованими пекарнями, які надавалися до ліквідації і ще 6 пекарень (5,2 %) перебували в жалюгідному стані і не підлягали використанню³⁹. Тобто, попри велику кількість підприємців-пекарів майже половина володіла пекарнями, які були на межі закриття. Дещо більше третини потребували коштів задля механізації своїх підприємств, і лише приблизно в 14 % підприємців пекарні відповідали тогочасним технічним вимогам.

³⁵ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму... С. 132, 134, 138.

³⁶ Там само. С. 132, 134.

³⁷ Там само. С. 132, 135.

³⁸ ДАЛО, ф. 1, оп. 18, спр. 26, арк. 1–2.

³⁹ Підраховано за: ДАЛО, ф. 1, оп. 18, спр. 26, арк. 1–2.

Для міста Львова, як великого культурного центру, характерна наявність значної кількості поліграфічних закладів. До цієї групи належали не лише друкарні, але й літографічні та інтролігаторські майстерні. Частка власників цих закладів серед львівських підприємців становила близько 20 %. Відомим українським підприємцем у цій сфері був Іван Тиктор. З 1923 р. він, за дорученням УВО, видавав часопис “Новий час”, який фінансувала діаспора зі США та Канади⁴⁰. Оскільки часопис був збитковим, то керівництво УВО погодилося передати його у власність видавцеві. І. Тиктор продав успадковану землю, сплатив всі борги видання і 1925 р. заклав підвалини видавничого концерну “Українська преса”⁴¹. Концерн видавав низку часописів та літературу наукового й енциклопедичного характеру. На жаль, під час Другої світової війни, радянська, а згодом нацистська окупації перервали діяльність цього українського видавництва.

Власники мінеральних* підприємств серед львівських підприємців також склали близько 20 %. Ці підприємства здебільшого працювали на сировині видобутій в околицях Львова, і серед них вагомий відсоток становили цегельні. Із 49 власників мінеральних підприємств у місті власники цегельень склали 19 осіб (39 %). Наявність значної кількості цегельень у Львові та його околицях пояснюється постійною розбудовою міста і потребою в будівельних матеріалах, зокрема цеглі. Станом на 1 січня 1940 р. у місті нараховувалося 14 цегельень з 1 077 робітниками, а всього у Львові на цей час діяло 21 підприємство мінеральної промисловості, на яких працювали 1 906 робітників⁴².

Перепис 1931 р. зафіксував 8 львівських підприємців у галузі шкіряного виробництва. Обробка шкір мала давню традицію у львівській промисловості. Вже у 1382 та 1388 рр. згадуються імена трьох чинбарів⁴³. У другій половині XVI ст. в чинбарському цеху діяло не менше 20 майстрів⁴⁴. Чинбарське ремесло розвивалося і в наступному XVII ст., але з першої половини XVIII ст. розпочався занепад, що було пов’язане із загальним соціально-економічним становищем міста. Остаточний занепад цього ремесла був пов’язаний із появою на львівському ринку шкір, вироблених на чинбарських фабриках та мануфактурах Австрії та її провінцій у першій половині XIX ст. Так, 1841 р. у Львові зафіксовано лише п’ять чинбарів⁴⁵. Проте потреби внутрішнього ринку та наявність ринків сировини дозволили вижити львівській шкіряній промисловості, яка продовжувала працювати у міжвоєнний період.

⁴⁰ Чорновол І. 100 видатних львів’ян... С. 352.

⁴¹ Там само.

* Мінеральна промисловість – сфера обробної промисловості, що спеціалізується на добуванні та обробці мінеральної сировини для будівельної, скляної та керамічної галузей. У міжвоєнній Польщі до мінеральної промисловості включали такі галузі: виробництво цементу, виробництво цегли та скла (Rocznik informacyjny o spółkach akcyjnych w Polsce / Opracował Teodor Szober. Warszawa, 1929. S. 407).

⁴² Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів... С. 218.

⁴³ Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму... С. 125.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само. С. 126.

Станом на 1 січня 1940 р. у місті діяло три гарбарні (638 працівників), фабрика хутра (24 працівники), фабрика поясів (21 працівник)⁴⁶. Також у цей час розпочала діяльність новоорганізована радянською владою фабрика взуття, яка напевно була створена на базі інших шкірообробних фабрик польського часу, на ній було зайнято 244 робітники⁴⁷. Всього у шкіряній промисловості цього часу працювало 927 осіб⁴⁸.

Отже, за даними перепису 1931 р. у Львові діяло 607 підприємців-виробників, що становили лише 0,4 % від всього самодіяльного львівського міщанства. Абсолютна більшість львівських підприємців володіла дрібними та середніми закладами, власники великих підприємств склали лише 11 осіб (2 %). Таке співвідношення між великими та середніми і дрібними підприємцями зумовлене дрібнотоварним характером економіки міста та західноукраїнського краю загалом.

З наведеного галузевого поділу бачимо, що понад 30 % підприємців були зайняті у харчовій промисловості, ще по 20 % промисловців були задіяні у поліграфічній та мінеральній галузях, понад 13 % – у деревообробній, 7 % – у паперовій і лише 3,2 % – у шкірообробній. Для 3,2 % підприємців сфера зайнятості не встановлена.

З етноконфесійного виміру серед львівських підприємців домінували дві групи: поляки (45,3 %) та євреї (45,3 %), українці та представники інших національностей становили незначний відсоток, 5,6 % та 3,8 % відповідно. З галузевого погляду поляки переважали у деревообробній, шкірообробній та поліграфічній промисловості. Євреї домінували у мінеральному, паперовому та харчовому виробництвах. Українські підприємці володіли закладами у деревообробній та харчовій промисловості, а представники інших національностей – у поліграфічній. Варто зауважити, що цей галузевий поділ не є докладним, оскільки не охоплює всіх підприємців, до того ж не для всіх зазначена галузь підприємництва.

⁴⁶ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів / Відп. ред. М. Брик. С. 219.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

LIVV ENTREPRENEURS ACCORDING TO THE CENSUS OF 1931: QUANTITY, ETHNIC AND CONFESSIONAL STRUCTURE, EMPLOYMENT

Oleh DUDIAK

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ancient Ukrainian History and Archival Studies
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

A social history of Lviv during the interwar period is a focus of attention of Ukrainian and Polish historiography. Although it remains hardly researched aspects, one of which is a strata of Lviv entrepreneurs. The entrepreneurs are analyzed on the basis of the data, published materials and archival documents in the article. The vast majority of Lviv bourgeois owned medium and small industrial establishments in the food, printing, mineral, wood industries. The big Lviv entrepreneurs concentrated mostly in the food industry. From the ethno-confessional point of view, the bourgeois of Polish and Jewish nationalities dominated, as for the Ukrainian and other nationalities, they formed a small percentage of Lviv entrepreneurs.

Key words: Lviv, entrepreneurs, scope of employment, industry.

ЛЬВОВСКИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛИ ПО ДАННЫМ ПЕРЕПИСИ 1931 ГОДА: ЧИСЛЕННОСТЬ, ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА, ОТРАСЛЬ ЗАНЯТОСТИ

Олег ДУДЯК

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра давней истории Украины и архивоведения
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Социальная история города Львова междувоенного периода пребывает в центре внимания украинской и польской историографий. Несмотря на это в ней остаются недостаточно изученные аспекты, а именно слой львовских предпринимателей. В этой статье автор, используя данные переписи 1931 г., опубликованные материалы и архивные документы, анализирует численность, этноконфессиональную структуру, сферу занятости львовских предпринимателей. Абсолютное большинство львовских буржуа владели средними и мелкими производствами в пищевой, полиграфической, минеральной, деревообрабатывающей промышленности. Крупные львовские промышленники в основном владели предприятиями пищевой отрасли. Среди львовских буржуа преобладали представители польской и еврейской национальности, украинцы и представители других этносов составляли незначительный процент львовских предпринимателей.

Ключові слова: Львов, предприниматели, структура занятости, промышленность.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2012

Прийнята до друку 5.02.2013

